

Brošūra „Jurisdikcija, piemērojamais likums, nolēmumu atzīšana un izpilde un sadarbība uzturēšanas saistību lietās”. Rīga, Tieslietu ministrija, 2012., lp.15-19. Brošūra ir veidota ar Eiropas Komisijas īpašas programmas „Civiltiesības” atbalstu.

JURIDISKĀ PALĪDZĪBA REGULĀ NR. 4/2009.

Pirms apskatīt Regulas Nr. 4/2009 noteikumus par juridisko palīdzību, kas bērnu uzturlīdzekļu lietās ir daudz tālejošāki nekā līdz šim citos Eiropas Savienības instrumentos, ir nepieciešams atsaukties uz Regulas Nr. 4/2009 45. pantu, kas definē juridiskās palīdzības saturu. Regulas Nr. 4/2009 45. pants "juridiskās palīdzības saturs" paredz:

"Saskaņā ar šo nodaļu sniegta juridiskā palīdzība ir palīdzība, kas vajadzīga, lai puses uzzinātu savas tiesības un varētu tās aizstāvēt, kā arī lai garantētu, ka ar centrālo iestāžu starpniecību vai tieši kompetentām iestādēm iesniegtus pieteikumus izskata pilnībā un efektīvi. Palīdzība vajadzības gadījumā ietver:

a) pirmstiesas konsultācijas, lai panāktu izlīgumu pirms tiesvedības ierosināšanas;
b) juridisko palīdzību, lai vērstos iestādē vai tiesā un nodrošinātu pārstāvību tiesā;
c) atbrīvojumu no tiesvedības izmaksu segšanas vai palīdzību tādu izdevumu segšanai, kā arī atlīdzību personām, kas ir pilnvarotas darboties tiesvedībā;
d) dalībvalstīs, kurās zaudētājai pusei ir jāsedz otras personas izmaksas - un, ja juridiskās palīdzības saņēmējs lietu zaudē - otras personas izmaksas, ja tās segtu tādā gadījumā, ja palīdzības saņēmēja pastāvīgā dzīvesvieta būtu dalībvalstī, kurā atrodas tiesa;

e) tulkus pakalpojumus;
f) tādu tiesas vai kompetentas iestādes pieprasītu un juridiskās palīdzības saņēmēja iesniegtu dokumentu tulkošanu, kuri ir vajadzīgi lietas atrisināšanai; kā arī

g) ceļa izdevumus, kas jāsedz juridiskās palīdzības saņēmējam, ja tiesību aktos ir paredzēta tādu personu klātbūtne tiesā, kuras ir saistītas ar saņēmēja prasības uzturēšanu, vai arī to prasa attiecīgās dalībvalsts tiesa, un ja tiesa pieņem lēmumu, ka attiecīgās personas pēc tiesas prasībām nevar liecināt, izmantojot citus līdzekļus."

Noteikumi par automātisku, bezmaksas juridisko palīdzību bērnu uzturlīdzekļu kreditoriem literatūrā tiek minēti kā lielākais Hāgas Konvencijas sasniegums**. Šis ļoti nozīmīgais Hāgas konvencijas sasniegums vēlāk tika pārņemts Regulā Nr. 4/2009 (Regulas Nr. 4/2009 46. pants) un paredz automātisku, beznosacījuma bezmaksas juridisko palīdzību par visiem uzturlīdzekļu kreditora pieteikumiem (pieteikumi par nolēmuma par uzturlīdzekļu piedziņu pieņemšanu, grozīšanu, atzīšanu, izpildāmības pasludināšanu vai izpildi), kas saņemti centrālajās iestādēs un attiecas uz uzturlīdzekļu piedziņu bērnam līdz 21 gada vecumam. Regulas Nr. 4/2009 46. panta 2. punkts paredz, ka bezmaksas juridisko palīdzību attiecībā uz uzturlīdzekļu bērnam piedziņu var atteikt vienīgi par pieteikumiem par nolēmuma pieņemšanu, grozīšanu vai pārskatīšanu, ja šie pieteikumi ir acīmredzami nepamatoti. Bezmaksas juridisko palīdzību nevar atteikt attiecībā uz pieteikumiem par nolēmuma par uzturlīdzekļu piedziņu atzīšanu, izpildāmības pasludināšanu vai izpildi.

Jāatzīmē, ka jau Hāgas Starptautisko privāttiesību konferences ietvaros bija plašas diskusijas par bērna vecumu, līdz kuram būtu nepieciešams bērna uzturlīdzekļu kreditoriem nodrošināt automātisku bezmaksas juridisko palīdzību. Jāuzsver, ka uzvarēja "vidējā" pozīcija, proti, ka automātiska, bezmaksas juridiskā palīdzība sniedzama uzturlīdzekļu pieteikumiem bērnam līdz 21 gada vecumam. Tas ir pamatots ar to, ka lielākajā daļā valstu uzturlīdzekļi bērnam tiek maksāti, kamēr bērns uzsāk vai tam būtu jāuzsāk patstāvīgas darba gaitas, proti, arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, ja bērna turpina mācības augstākajās izglītības vai citās izglītības iestādēs. Arī Latvijas Republikas Civillikuma 179. pants paredz, ka vecāku pienākums ir samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt bērnu un šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt.

Jāatzīst, ka Eiropas Savienības ietvaros nebūtu bijis iespējams panākt vienošanos par šādiem automātiskām, beznosacījuma, bezmaksas juridiskās palīdzības noteikumiem bērnu uzturlīdzekļu lietās, jo dažas Eiropas Savienības dalībvalstis pret šiem noteikumiem iebilda. Par šiem noteikumiem ASV spiediena rezultātā vienošanās tika panākta, pieņemot Hāgas konvenciju.*** Nodrošināt Regulā Nr. 4/2009 un Hāgas Konvencijā paredzēto automātisku bezmaksas juridisko palīdzību pārrobežu uzturlīdzekļu lietās var būt attaisnojams ar to, ka pārrobežu uzturlīdzekļu kreditoriem ir sveša citas valsts tiesību sistēma, valoda, tradīcijas un attālums līdz šīs ārvalsts tiesai, lai ierastos uz tiesas sēdi, ir liels.***** Tādējādi visi pieteikumi uzturlīdzekļu bērnam līdz 21 gada vecumam piedziņas lietās, kas saņemti ar Regulas Nr. 4/2009 centrālo iestāžu starpniecību, bauda bezmaksas, automātisku juridisko palīdzību, t.i., tie pieteikumi, kas centrālajās iestādēs tiek saņemti no ārvalstīm.

Būtiski atzīmēt, ka saskaņā ar Regulu Nr. 4/2009 un arī Hāgas Konvenciju ir iespējams vienā pieteikumā ar uzturlīdzekļu piedziņu apvienot arī prasību par paternitātes/ maternitātes noteikšanu. Arī šādi pieteikumi bauda automātisku bezmaksas juridisko palīdzību. Regulā nav tieši minēts, ka juridiskā palīdzība ietver arī DNS jeb paternitātes testa izmaksu segšanu. Tomēr, tā kā Regula Nr. 4/2009 ir cieši saistīta ar Hāgas Konvenciju, lai noskaidrotu juridiskās palīdzības saturu Regulas Nr. 4/2009 ietvaros (Regulas Nr. 4/2009 45. pants), ir lietderīgi apskatīt Hāgas Konvenciju un tās Izskaidrojošo ziņojumu. Arī Hāgas Konvencijā nav tieši minēts, ka juridiskā palīdzība ietver arī DNS jeb paternitātes testa izmaksu segšanu. Tomēr Konvencijas Izskaidrojošā ziņojumā (pie Konvencijas 15. panta par bezmaksas juridisko palīdzību bērna uzturlīdzekļu lietās) ir tieši minēts, ka juridiskā palīdzība ietver arī izmaksas saistībā ar paternitātes noteikšanu, ieskaitot DNS testa izmaksas, kas bērnu uzturlīdzekļu lietās ir jānodrošina bez maksas. Jāatzīmē gan, ka valsts pēc tam šīs DNS testa izmaksas varēs piedzīt

no lietā zaudējušās puses (Regulas Nr. 4/2009 67. pants).*****

Latvijā nacionālajās uzturlīdzekļu lietās netiek nodrošināta DNS testa izmaksu segšana "avansā", tādēļ, lai novērstu acīmredzamu diskrimināciju nacionālajās un pārrobežu uzturlīdzekļu lietās, būtu jānodrošina DNS testa izmaksu segšanu "avansā" arī nacionālajās uzturlīdzekļu lietās. Jāņem vērā, ka arī nacionālajās bērnu uzturlīdzekļu lietās DNS testa izmaksu segšana "avansā" ir sociāli ļoti jūtīgs jautājums, jo nereti persona nevar panākt tiesas nolēmuma par uzturlīdzekļu piedziņu pieņemšanu, jo personai trūkst līdzekļu, lai segtu DNS testa izmaksas. Līdz ar to cieš bērna intereses un tiesības uz sociālo nodrošinājumu - uzturlīdzekļiem. Tādēļ šobrīd, ņemot vērā ekonomisko situāciju valstī, valstij nav iespējams visos gadījumos automātiski nodrošināt paternitātes testa izmaksu segšanu, kaut arī pēc tam izmaksas būtu iespējams piedzīt no lietā zaudējušās puses. Ir skaidrs, ka nav pieļaujams radīt acīmredzamu un grūti pamatojamu diskrimināciju starp uzturlīdzekļu prasītājiem nacionālajās un pārrobežu lietās, un, izpildot starptautiskās saistības, atbrīvot no paternitātes testu izmaksu segšanas tikai uzturlīdzekļu prasītājus pārrobežu bērnu uzturlīdzekļu lietās. Tādējādi Latvijā būs piemērojams jau līdz Regulas Nr. 4/2009 ieviešanai spēkā esošais risinājums, ka tiesai, izvērtējot katru konkrēto situāciju un balstoties uz Civilprocesa likuma 43. panta ceturto daļu, kas paredz, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atliek valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos, būs tiesības atbrīvot personu no DNS jeb paternitātes testa izmaksu segšanas. Tādējādi persona no DNS jeb paternitātes testa izmaksu segšanas tiks atbrīvota tikai tad, ja viņas mantiskais stāvoklis būs tāds, ka tā nevar pati šī testa izmaksas segt. Nobeigumā jāuzsver, ka automātiska bezmaksas juridiskā palīdzība uzturlīdzekļu bērnam līdz 21 gada vecumam lietās tiek sniegta tikai tad, ja pieteikums lietā ir saņemts ar centrālo iestāžu starpniecību, ja bērna uzturlīdzekļu kreditors no ārvalsts būs vērsies tieši Latvijas tiesā vai pie tiesu izpildītāja, uz to attieksies nākamajā rindkopā minētais.

Pārējās uzturēšanas līdzekļu lietās, kas nav uzturlīdzekļu bērnam līdz 21 gada vecumam lietas, kuru pieteikumi saņemti ar centrālo iestāžu starpniecību, bezmaksas juridiskā palīdzība tiek sniegta, balstoties uz personas finanšu līdzekļu pārbaudes testu (Regulas Nr. 4/2009 47. panta 1. punkts). Tomēr tas ne vienmēr nozīmē, ka Latvija varēs izmantot Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā ietverto shēmu, ar kuras palīdzību izvērtē, vai ārvalsts personai ir tiesības uz bezmaksas juridisko palīdzību Latvijā. Tā, ja persona savā izcelsmes valstī lietā jau būs saņēmusi bezmaksas juridisko palīdzību, tai jebkādā ar atzīšanu, izpildāmības pasludināšanu vai izpildi saistītā tiesvedībā Latvijā būs tiesības uz visplašāko juridisko palīdzību, kāda vien Latvijā ir (Regulas Nr. 4/2009 47. panta 2. punkts). Tas nozīmē, ka, piemēram, arī Apvienotā Karalistē dzīvojošās personas, kurām, salīdzinoši ar Latviju, ir augsti ienākumi, varēs saņemt juridisko palīdzību Latvijā, ja tās būs saņēmušas kaut daļēju bezmaksas juridisko palīdzību Apvienotajā Karalistē. Tāpat arī līdzīgi Latvijā dzīvojošās personas, kas saskaņā ar Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumu, būs saņēmušas bezmaksas juridisko palīdzību Latvijā, varēs automātiski jebkādā ar atzīšanu, izpildāmības pasludināšanu vai izpildi saistītā tiesvedībā citā Eiropas Savienības valstī saņemt visplašāko juridisko palīdzību, kāda vien šajā dalībvalstī ir. Savukārt, Latvijā dzīvojošās personas, kas vēlēšies panākt nolēmuma par uzturēšanas līdzekļu piedziņu pieņemšanu citā Eiropas Savienības valstī, t.i., tādas personas, attiecībā uz kurām Latvijā nav taisīts nolēmums par uzturēšanas līdzekļu piedziņu, lai saņemtu bezmaksas juridisko palīdzību attiecīgajā Eiropas Savienības valstī, tiks pakļautas šīs valsts normatīvajos aktos paredzētajam personas finanšu līdzekļu pārbaudes testam (Arī tiesvedībā saistībā ar atzīšanu un izpildāmības pasludināšanu vai izpildes stadijā, ja persona atbildīs ārvalsts finanšu līdzekļu pārbaudes testam, kaut arī Latvijā tā nebūs tiesīga saņemt bezmaksas juridisko palīdzību). Līdzīgi arī citā Eiropas Savienības dalībvalstī dzīvojošās personas, kas vēlēšies panākt nolēmuma par uzturēšanas līdzekļu piedziņu pieņemšanu Latvijā, lai saņemtu bezmaksas juridisko palīdzību Latvijā, tiks pakļautas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā paredzētajam personas finanšu līdzekļu pārbaudes testam. Jāatzīmē, ka visi šie šajā rindkopā minētie noteikumi kopumā attiecas arī uz uzturēšanas līdzekļu parādnieku un valsts iestādi kā pieteikuma iesniedzēju (Regulas Nr. 4/2009 64. pants)*****, ja, piemēram, uzturēšanas līdzekļu parādnieks ceļ citā Eiropas Savienības dalībvalstī prasību par uzturēšanas līdzekļu nolēmuma grozīšanu, atzīšanu vai izpildāmības pasludināšanu. Tas nepieciešams, lai arī uzturēšanas līdzekļu parādnieki varētu laicīgi aizstāvēt savas tiesības, nevis kļūtu maksātnespējīgi un vairāk nemaksātu uzturēšanas līdzekļus vispār.*****

Būtu jāmin arī par iepriekš aprakstītās juridiskās palīdzības sniegšanas subjektu Latvijā. Ieviešot Regulu Nr. 4/2009, Latvijā ir izvēlēts risinājums, ka tā būs Latvijas centrālā iestāde Regulas Nr. 4/2009 piemērošanai - Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija, kas pati, nevis piesaistot citu iestādi, nodrošinās Latvijā Regulā Nr. 4/2009 minētās juridiskās palīdzības sniegšanu ārvalsts pieteicējiem, tai skaitā pārstāvību tiesā. Proti, Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija, būs ārvalsts prasītāja pārstāvis pārrobežu lietās par uzturēšanas līdzekļu piedziņu, kas saņemtas Latvijas tiesā un kurās prasītājs dzīvo citā Eiropas Savienības dalībvalstī, ja vien prasītājs no šādas pārstāvības nebūs atteicies vai prasītājam no Regulas Nr. 4/2009 neizrietēs tiesības uz juridisko palīdzību. Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija būs arī ārvalsts prasītāja pārstāvis paternitātes noteikšanas prasībā, ja tā būs celta vienlaicīgi ar prasību par uzturlīdzekļu bērnam piedziņu saskaņā ar Regulu Nr. 4/2009, ja vien ārvalsts prasītājs nebūs no šādas pārstāvības atteicies un dzīvos citā Eiropas Savienības dalībvalstī. Regulas Nr. 4/2009 Latvijas centrālā iestāde būs arī pieteicēja pārstāvis pārrobežu lietā par ārvalsts tiesu nolēmumu atzīšanu vai atzīšanu un izpildāmības pasludināšanu, ja vien pieteicējs no šādas pārstāvības nebūs atteicies vai pieteicējam no Regulas Nr. 4/2009 neizrietēs tiesības uz juridisko palīdzību.

Tomēr jāņem vērā, ka visi iepriekš aprakstītie Regulas Nr. 4/2009 juridiskās palīdzības noteikumi darbosies, ja Latvijā dzīvojošās personas ar Latvijas centrālās iestādes Regulas Nr. 4/2009 piemērošanai -

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas -starpniecību vērsīsies citas Eiropas Savienības dalībvalsts iestādēs vai personas, kas dzīvo citā Eiropas Savienības dalībvalstī, vērsīsies Latvijas iestādēs. Ja Latvijā dzīvojošās personas vērsīsies Latvijas iestādēs, piemēram, Latvijā dzīvojošs prasītājs pēc savas dzīvesvietas vērsīsies Latvijas tiesā ar prasību par uzturēšanas līdzekļu piedziņu no atbildētāja, kas dzīvo citā Eiropas Savienības dalībvalstī, tad iepriekš aprakstītie juridiskās palīdzības noteikumi nedarbosies. Tā kā šis prasītājs uzskatāms par "Latvijas nacionālo prasītāju", tad attiecībā uz viņu būs piemērojama Latvijā spēkā esošā kārtība par juridiskās palīdzības sniegšanu, proti, šim prasītājam jāatbilst Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā noteiktajiem kritērijiem (jābūt maznodrošinātam), lai saņemtu valsts nodrošināto juridisko palīdzību ar Juridiskās palīdzības administrācijas (nevis Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas) starpniecību. Tas nozīmē, ka Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija juridisko palīdzību sniegs tikai ārvalstī dzīvojošām personām.

-
- * Regulā Nr. 4/2009 centrālo iestāžu sadarbības mehānisma noteikumi un juridiskās palīdzības noteikumi uzturlīdzekļu bērnam kreditoram tika gandrīz identiski pārņemti no Hāgas konvencijas
 - ** Skat. Beaumont, P. International Family Law in Europe - the Maintenance Project, Hague Conference and the EC: Triumph of Reverse Subsidiarity. The Rabel Journal of Comparative and International Private Law, Band 73, 2009, p.516.
 - *** Skat. Beaumont, P. International Family Law In Europe - the Maintenance Project, Hague Conference and the EC: Triumph of Reverse Subsidiarity. The Rabel Journal of Comparative and International Private Law, Band 73, 2009, p.516 - 519.
 - **** Skat. Beaumont, P. International Family Law in Europe - the Maintenance Project. Hague Conference and the EC: Triumph of Reverse Subsidiarity. The Rabel Journal of Comparative and International Private Law, Band 73, 2009, p.519.
 - ***** Hāgas 2007. gada 23. novembra konvencijas par uzturlīdzekļu bērniem un cita veida ģimenes uzturēšanas līdzekļu pārrobežu piedziņu Izskaidrojošais ziņojums. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/expl38e.pdf> [sk.10.04.2012], 77.lpp.
 - ***** Skat. Hāgas 2007. gada 23. novembra konvencijas par uzturlīdzekļu bērniem un cita veida ģimenes uzturēšanas līdzekļu pārrobežu piedziņu Izskaidrojošo ziņojumu. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/expl38e.pdf> [skat.10.04.2012], 74.lpp.
 - ***** Skat. Hāgas 2007. gada 23. novembra konvencijas par uzturlīdzekļu bērniem un cita veida ģimenes uzturēšanas līdzekļu pārrobežu piedziņu Izskaidrojošo ziņojumu. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/expl38e.pdf>[skat.10.04.2012], 74.lpp.